

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 25.09.2022
Published /Yayınlanma 30.11.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Adamaz, K. (2022). XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında hububat ve bakliyat üretimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(89), 2218-2230.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3309>

Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
<https://orcid.org/0000-0003-4976-0003>

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Manisa / TÜRKİYE

XVI. YÜZYILDA ILICA KAZASINDA HUBUBAT VE BAKLIYAT ÜRETİMİ CEREALS AND LEGUMES PRODUCTION IN ILICA DISTRICT IN THE 16th CENTURY

ÖZET

Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine giren ve eski çağlardan beri yerleşime sahne olan Ilıca kazası bölgesi verimli arazisi sayesinde başta hububat ve baklagiller olmak üzere çeşitli tarımsal ürünlerin üretildiği bir alan olmuştur. XVI. yüzyılda Ilıca kazasında hububat ve baklagil üretimini esas alan çalışmada kazada yetiştirildiği tespit edilen buğday, arpa, burçak, darı, çeltik, nohut, mercimek ve börülcenin yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki durumları ele alınmıştır. Buğdayın bölgede en fazla yetiştirilen hububat olduğu bunu arpanın takip ettiği, nohudun da en fazla yetiştirilen baklagil olduğu belirlenmektedir. Genel olarak bir üretim artışı olmakla birlikte arpa ve darı gibi ürünlerin üretim miktarlarında gerileme olduğu da göze çarpmaktadır. Ana kaynaklarını tahrir defterlerinin oluşturduğu çalışmada Ilıca kazasının zirai üretiminin geneline de kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saruhan, Hububat, Ilıca, Baklagiller.

ABSTRACT

The Ilıca area, which came under Turkish rule with the Saruhanoğulları Principality and has been the scene of settlement since ancient times, has become an area where various agricultural products, especially cereals and legumes, are produced thanks to its fertile land. In the study based on the cereal and legume production in the Ilıca area in the 16th century, the conditions of wheat, barley, vetch, millet, paddy, chickpea, lentil, and cowpea, which were determined to be grown in the district, were discussed in the first and second half of the century. It is determined that wheat is the most grown cereal in the region, followed by barley, and chickpea is the most widely grown legume. Although there is an increase in production in general, there is a decrease in the production amounts of products such as barley and millet. In the study, the main sources of which are the cadastral registers, and the general agricultural production of the Ilıca district is also briefly mentioned.

Keywords: Saruhan, Cereals, Ilıca, Legumes.

1. GİRİŞ

Ilıca kazasının da yer aldığı Batı Anadolu eski çağlardan beri çeşitli medeniyetlerin yaşadığı bir bölge olmuştur. (Akurgal, 2000, s. 265-283). Ilıca ve çevresi Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine girmiş (Uzunçarşılı, 1998, s. 84), ardından bu beyliğe son veren Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuştur (Emecen, 1989, s. 22). Tahrir defterlerindeki kayıtlar incelendiğinde Ilıca bölgesinin Saruhan Sancağı içinde bir kaza olarak yer bulduğu görülür (BOA. TD. 165; TK. KKA. TD. 115).

Ilıca kazası sınırları bugün kabaca Manisa ilinin Turgutlu ve Ahmetli ilçeleri arasındaki bölgeyi kapsamakla birlikte, Kayacık, Adala, Güzelhisar kazaları gibi kaza statüsünü kaybederek günümüzde Turgutlu ilçesinin belde veya mahallesi haline dönüşmüştür. XVI. Yüzyılda Kaza merkezi olan

“Ulgamlu”, bugün “Urganlu” adı ve kaplıcalarıyla Manisa’da meşhur olup aynı bölgede Turgutlu’ya bağlı bir mahalle olarak varlığını sürdürmektedir.

Ilıca kazasının XVI. yüzyılın ilk yarısında bir nefsi ve 25 adet köyü bulunurken, köy sayısı yüzyılın ikinci yarısında 22 adede gerilemiştir. Köylerdeki nüfusun dağılmasında kuraklık (Çerçi, 2000, s. 175), deprem, sel gibi afetler, toplumsal çatışma (Faroqhi, 1976, s. 289-302), çekirge istilası (Emecen, 1989, s. 243-244) gibi sebeplerin rol oynadığı, Ilıca kazasındaki köy sayısının azalmasında da bu gibi etmenlerden biri veya birkaçının etkili olduğu ifade edilebilir. Kaza merkezi olan Ulgamlu’nun yaklaşık nüfusunun 1531’de 343, 1575 yılında ise 472 kişi olduğu ve bu nüfus rakamlarıyla Saruhan Sancağında diğer kazaların birçoğuna göre geri sıralarda yer almaktadır (Adamaz, 2019, s. 50). Kırsal bölge nüfusunun da 1531’de yaklaşık 1570 kişi, 1575 yılında ise yaklaşık %3 artışla 1620 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır (Adamaz, 2019, s. 53).

Anadolu, ekonomik yapısının temelini tarımın oluşturduğu, yerleşim ve tarımsal faaliyetlerin başlangıcının çok eskiye uzandığı bir bölgedir. Ilıca kazası toprakları XVI. yüzyılda olduğu gibi sonraki dönemler (Yiğit ve Yücedağ, 2020, s. 214) ve günümüzde de verimli tarım arazilerine sahip olup zirai üretimin artarak devam ettiği bir yer olmuştur. Tahrir defterleri gibi arşiv vesikalarından Ilıca kazasındaki tarımsal faaliyetler hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılda Ilıca kazasında ekonominin ağırlık noktasını tarım ve hayvancılık oluşturmakta, timar sistemi yaygın şekilde uygulanmaktadır. Kaza arazisinin verimli Gediz Ovası üzerinde yer alması ve iklimin de elverişli olması, tarımsal üretim açısından bölgeyi verimli kılmıştır. XVI. Yüzyılda Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde olduğu gibi (Ertürk, 2011; Genç, 2005; Karaboğa, 2011), Saruhan Sancağı ve onun kazası olan Ilıca’da zirai üretim çeşitliğinin zengin olduğu ve hububat ile bakliyat üretiminin önemli bir yer tuttuğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Buğday, arpa, burçak, çeltik, darı, börülce, mercimek ve nohut bunların başında gelir.

Konumuzu teşkil eden hububat ve bakliyat ürünlerinden öşür vergisi Osmanlı Devleti’nde aynı olarak alınmıştır (Kazıcı, 2003, s. 156-157). “Onda bir oranında” şeklinde ifade edilmekle birlikte (Grohman, 1988, s. 482) bu rakam arazi verimliliğine göre değişme gösterir (İnalçık, 1987, s. XXXIII-XXXIV). Yani öşür oranları Osmanlı Devleti’nde her yerde aynı değildir. Kanunnamelerde bu durum açıkça görülür. Bu da Osmanlı Devleti’nin adaletli ve uygulanabilir bir tarım politikası yürütmeye çalıştığının bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Osmanlı Devleti tahıl ve onun vergilendirilmesine, ekonomisinin temelini tarıma dayanması ve tahılın halkın temel gıdası olması nedeniyle, tahıl üretimine özel bir önem vermiş, denetimini de sıkı tutmuştur (Batmaz, 2004, s. 37). Mesela ekinin hasat vaktinin ilan edilmesinden sonra, aynı günde biçimine başlanması, harman edilip dövülmesi ve hisse sahiplerinin hızlı bir şekilde paylarını alması kanun maddeleriyle hızlandırılmıştır (Özdeğer, 2011, s. 32). Saruhan Sancağı’nın kanunnamesi kayıptır. Dolayısıyla Ilıca kazası bölgesinde alınan öşür oranlarını tam olarak bilememekle birlikte, civar sancaklarda özellikle Aydın Sancağı’nın benzer arazi özelliklerine sahip olması ve Saruhan Sancağı’na komşu bulunması hasebiyle, toplam üretim miktarlarını tespit edebilmek için Aydın Sancağı kanunnamesindeki öşür oranlarının kullanılmasını gerektirmektedir (Emecen, 1989, s. 240). Aydın kanunnamesinde, buğday, arpa ve darıda öşür miktarı 1/8, burçak, mercimek, nohut, börülcede ise 1/10’dur. Çalışmada da bu rakamlar esas alınmıştır.

Tahrir defterlerinde Ilıca kazasında üretimi yapılan zirai ürünler için ağırlık (hacim) ölçü birimi olarak “Müd” ve “Kile” kullanılmakla birlikte, bu ölçü birimlerinin kaç kilograma tekabül ettiğine dair net bir ipucu bulunmamaktadır. Hububat ölçümünde kullanılan “Müd”ün (Kallek, 2006, s. 457) miktarı her yerde aynı değildir (Hinz, 1990). Nitekim Kütahya’da 20, Diyarbakır’da ise 16 İstanbul kilesine eşit olduğu görülmektedir (Pakalın, 1993, s. 597). Dolayısıyla Ilıca kazasındaki hâsıllarda görülen müd ve kilenin nerenin ölçüsü olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak tahrir defterlerinde İstanbul müd ve kilesinin kullanıldığı açıkça belirtilen (BOA. TD. 165, s. 383) yerlerdeki müd ve kile kıymet karşılıkları incelendiğinde, Ilıca kazasındaki hâsılların müd ve kile kıymet karşılıklarının yaklaşık üçte birine karşılık geldiği tespit edilmiştir. Yine Manisa kilesinin de Osmanlı Devleti’nin resmi ölçeği olarak kabul olan İstanbul kilesinin yaklaşık üç katı olduğu ve 1 Manisa kilesinin yaklaşık 75 kilograma karşılık geldiği ifade edilmiştir (Emecen 1989, s. 242). Nitekim İstanbul kilesi 25,65 kilogram buğdaya karşılık gelmektedir (Kallek, 2002, s. 569). Defterlerde bir zirai ürünün, 1 kilesinin kıymet bedeli belirlenebilmektedir. Mesela Ilıca kazasında 1531 yılında 1 kile buğdayın kıymet karşılığı 20 akçe, 1 kile arpanın kıymet karşılığı ise 12 akçedir. 1575 yılına gelindiğinde ise 1 kile buğdayın kıymet karşılığı 24 akçe, 1 kile arpanın kıymet karşılığı da 14 akçeye yükselmiştir. Yapılan incelemelerde Ilıca kazasında kullanılan kilenin kıymet bazında, Manisa kilesi ile yakınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Manisa kilesi esas alınarak kilogram cinsinden ağırlık hesaplaması

yapılabilir. Ancak elde edilen sonuçların tartışılabilirliği de göz ardı edilmediğinden çalışmada kilogram cinsinden hesaplamalara girilmemiş, tahrir defterlerinde verilen ölçü ve kıymet rakamları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Tahrir defterlerindeki hâsıllar genel olarak her yerleşim birimi için ayrı ayrı verilmekle beraber, bazı yerleşimlerin üretim bilgileri birleştirilerek tek hâsılda ortak olarak yazılmıştır. Bunun sebebinin bu yerlerin aynı dirlik sahibinin tasarrufunda olmasından kaynaklandığını ifade edilebiliriz. Mesela Bozca Atlu ve Kara Sevinçli köylerini içine alan timar aynı kişilerin tasarrufunda bulunmaktadır. Bu yüzden hâsılları ortak yazılan bu yerlerdeki üretim ve vergi miktarlarını yerleşim birimi bazında ayrı ayrı (köy, köy) tespit etmek mümkün görünmemektedir.

Çalışmanın ana kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (BOA.) 165 numaralı 1531 tarihli tahrir defteri (TD.) ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde (TK. KKA.) 115 numara ile kayıtlı olan 1575 tarihli tahrir defteri (TD.) oluşturmaktadır. Çalışma XVI. yüzyıl ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların temel gıda maddelerini oluşturan Ilıca kazasındaki hububat ve bakliyat üretimi ile sınırlı tutulmuştur. Yapılan incelemede bölgenin XVI. yüzyıla ait ekonomik yapısının herhangi bir çalışmada kapsamlı olarak ele alınmadığı görüldüğünden, bu boşluğu doldurmak temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda bölgedeki hububat ve bakliyat üretimine ait yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki tahrir defterlerindeki veriler ışığında kazada yerleşim birimleri, öşür miktarları ve bunların timar sistemi gelirleri içindeki yerleri, hangisinin daha yaygın olarak yetiştirildiği, hangisinin ekonomik değerinin daha yüksek olduğu, zaman içinde hangisinin üretiminin arttığı veya azaldığı gibi sorulara cevap aranmıştır.

2. HUBUBAT ÜRETİMİ

XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında geniş yelpazeli tarımsal üretimin bulunduğu, ayrıca hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü, bu iki hususun kaza ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Hububatın sadece insan gıdası olarak değil aynı zamanda hayvancılıkta yem olarak da kullanılması (Çağan ve Kökten, 2019, s. 222) onu daha da değerli hale getirmiştir. Bu kıymetli hali Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Ilıca kazası zirai ekonomisi içinde de hububat ve bakliyat üretiminin ön sıralarda yer almasına etki eden unsurdur. Reyanın hububat üretimine ağırlık vermesinde coğrafi koşullar, toprak özellikleri, temel gıda maddesi olan ekmeğin üretimindeki yeri ve devletin teşvik edici rolü etkilidir (Demir, 2022, s. 299). XVI. Yüzyılda Kazada üretim yapılan hububat ürünleri olarak buğday, arpa, burçak, darı, çeltik, bakliyat ürünleri arasında da nohut, börülce ve mercimeğin olduğu belirlenmektedir.

2.1. Hınta (Buğday)

Sulama imkânlarının bol olduğu yerlerden ziyade, yarı kurak iklime sahip bölgelerde daha yaygın üretildiği anlaşılan buğdayın, Osmanlı Devleti dönemi ve günümüzde Türkiye'nin birçok yerinde yetiştirildiği görülür. Halkın temel gıda maddesi olan ekmeğin ve bulgurun hammaddesi olması nedeniyle buğday; yetiştirilen ürünler arasında birçok bölgede ilk sıraya yerleşmiştir. Zaman içinde meydana gelen üretimde azalma (Braudel, 1993, s. 399), siyaset (Gürkan, 2011, s. 17,18), nüfus artışı (Sander, 1992, s. 68), kıtlık (Arıkan, 1998, s. 105,106) nakliyat (Güçer, 1964, s. 28,29) ve dış talep artışı (Gürkan, 1985, s. 47) gibi sebeplere bağlı olarak zirai ürünlerin fiyatlarında dalgalanmalar oluşmuş, ekonomik yapı ve toprak düzeninde meydana gelen sıkıntılar ülke içinde de karışıklıklara sebebiyet vermiştir (Akdağ, 1995). Osmanlı Devleti için XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başları, parasal açıdan istikrarsız bir dönemdir (Aysan, 2018, s. 100). Bu olumsuz atmosfer kaçakçılık ve karaborsacılık gibi olumsuz durumlara sebebiyet vermiş, Osmanlı Devleti de buna karşı tedbirler almak zorunda kalmış, mesela narh sistemini hayata geçirmiştir (Yılmaz, 2020, s. 529).

1531 yılında Ilıca kazası genelinde toplam 1180 müd ve 56 kile buğday üretilmiş olup bunun kıymet karşılığı 470240 akçedir. Kaza genelinde buğday öşrü toplamı 58780 akçedir. Bu rakam, öşür oranı 8 ile çarpıldığında kaza genelinde üretilen buğdayın toplam kıymet bedelinin 470240 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada aşağıda verilen diğer ürünlere ait müd, kile ve kıymet rakamları da bu şekilde öşür oranıyla çarpımdan sonra ortaya çıkan rakamlardır. 1575 yılında buğday üretimi 1296 müd ve 24 kile olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihte kaza genelinde üretilen buğdayın toplam kıymet bedeli ise 588096 akçedir. Buna göre kıymet bazında 117856 akçelik artış bulunmaktadır ki bu da %25,06 oranına tekabül etmektedir.

165 numaralı tahrir defterindeki kayıtlara göre 1531 yılında 1 müd buğdayın kıymet karşılığı 400 akçe iken, 1 kilesinin 20 akçedir. 1575'te ise 1 müd buğdayın kıymet karşılığı 480 akçeye, 1 kilesi de 24

akçeye yükselmiştir. 44 yılda meydana gelen bu farkın arz-talep dengesine bağlı olarak enflasyon kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz havzasında ilk yarıya göre yaklaşık iki katlık bir nüfus artışı olduğu ifade edilmektedir (Braudel, 1989, s. 270). Osmanlı ülkesinde de I. Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında yaklaşık 12 milyon civarında olan nüfusun, 1580'lerde yaklaşık 18 milyona yükseldiği, 1600'lerde de 30 milyonu aştığı düşünülmektedir (Braudel, 1989, s. 273). Bu nüfus ve fiyat artışları Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve sosyal sıkıntılara zemin hazırlamıştır (Ortaylı, 2004, s. 11). Bu da Osmanlı Devlet ve Toplumunu olumsuz yönde etkilediğinden Osmanlı Devleti yöneticileri, devlet için gerekli olan tahıl ürünlerinin, darlığa sebep olmaması adına ihracına yasak getirme gibi bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. (Kösoğlu, 1990, s. 271). 1550-1650 arasında kıta Avrupa'sının birçok bölgesinde devalüasyon olduğu da ifade edilmiştir (Öztürk, 2002, s. 865). Osmanlı Devleti'nin dış etkenler yanında iç bünyesinde maruz kaldığı bu gibi olumsuzluklar ülke genelinde etkisini gösterdiği gibi Saruhan Sancağı ve Ilica kazasının bu olumsuzluklardan etkilenmemesi düşünülemez. Nitekim Kaza genelinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen fiyat artışları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ilica kazasının da nüfusunda artış bulunmaktadır. Kaza nüfusundaki artışa paralel olarak bölgenin gıdaya olan talebinin de arttığını, dolayısıyla ekonominin temel prensibi arz-talep dengesi doğrultusunda buğday fiyatlarının da yükselme eğilimine girdiğini söylemek mümkündür. Aynı durum aşağıda verilen diğer ürünlerin fiyat artışlarında da söz konusudur.

2.2. Şa'ir (Arpa)

Tahrir defterinde "Şa'ir" olarak ifade edilen arpa, miktar bazında bakıldığında XVI. yüzyılda Ilica kazasında buğdaydan sonra en çok üretimi yapılan hububattır. Günümüzde de arpa üretiminin Anadolu'nun birçok bölgesinde yaygın olarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Buğday kadar fazla ihtiyaç duyulmaması, genel olarak arpa üretim miktarının buğdaydan sonra ikinci sırada yer almasında önemli bir etkidir.

1531 yılında Ilica kazasında üretimi yapılan arpanın 1200 müd ve 152 kileden oluştuğu toplam kıymet bedelinin de 300384 akçeyi bulduğu tespit edilmektedir. Arpanın yüzyılın ikinci yarısındaki üretim miktarında bir miktar azalma göze çarpar. 1575'te Ilica kazasında 984 müd buğday, 116 kile arpa üretimi gerçekleşmiş, bunun kıymet karşılığı da 277144 akçe olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 1575'te kıymet toplamında %7,73 oranıyla 23240 akçelik gerileme söz konusudur. Bundaki sebep, arazilerin buğday gibi daha çok aranan başka tür bitkilerin ekimine ayrılmasının olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte coğrafya, iklim, konar-göçerlerin hayvancılık faaliyetleri, çekirge ve tarla faresi istilası, timar sistemindeki bozulmalar, celali isyanları gibi faktörler de tarımsal üretime etki eden faktörler olmuştur (Karaboğa, 2012, s. 322). Ayrıca bazı arazilerin daha çok yağmur suyu tutması, bazı arazilerde daha çok gübre kullanılması, bazı bölgelerde mahsullere hastalık sirayet etmesi gibi sebepler de üretimdeki dalgalanmalarda etkili unsurlar arasında yer almaktadır (Orbay, 2017, s. 844).

Arpanın yüzyılın ikinci yarısında üretiminin azalmasına rağmen, kile kıymet hâsılının yükseldiği belirlenmektedir ki bunda da yukarıda belirtildiği üzere enflasyon faktörünün etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim 1531 tarihli tahrir defterinde arpanın 1 müdü 240 akçe olup, 1 kile 12 akçelik kıymete sahip iken, 1575'te 1 müd 280, 1 kile 14 akçeye yükselmiştir.

2.3. Burçak

Protein, demir, bakır, fosfor, potasyum ve enerji bakımından zengin olan burçak, ucuz ve kaliteli bir yem bitkisidir (Ayaşan, 2010, s. 167). Anadolu'nun birçok bölgesinde üretimi yapılmaktadır. XVI. Yüzyılda Ilica kazasında burçak üretimi, yetiştirildiği alan bakımından buğday ve arpadan sonra üçüncü sırada, ancak kıymet bakımından çeltiğin bir sıra gerisinde yer alır. 1531 yılında Ilica kazasında toplamda 50 müd ve 1355 kile burçak üretimi gerçekleşmiş, bunun kıymeti de 28600 akçeyi bulmuştur. 1575'te ise rakamlarda artış bulunmaktadır. Nitekim kazada üretimi yapılan burçağın 80 müd ve 870 kile hâsılı olup 39140 akçelik kıymete sahiptir. Yüzyılın ikinci yarısında burçağın kıymetinde toplam 10540 akçelik artış tespit edilmekte, bu da %36,85'lik bir orana karşılık gelmektedir. 1531 tarihli tahrir defterinde, burçağın 1 müdü 240, 1 kilesi ise 12 akçe olarak görülmektedir. 1575 yılında ise 1 müd 280 akçeye, 1 kilesi de 14 akçeye yükselmiştir. Kaza genelinde görülen enflasyonun, burçak fiyatlarını da etkilediği açıktır.

2.4. Erzen (Darı)

Darı; yağ, alkol imalatında kullanılan, bozulmadan uzun süre korunabilen ve hayvan yemi olan bir bitki olması yanında (Atalay, 2005, s. 79), ekmek yapımı ile "Boza" gibi içecek olarak tüketilen bir

hububat olmuştur. Buğday ve arpaya nazaran verimi daha yüksek (Baykara, 2001, s. 123) ve yaz döneminde yetişip, buğdaya göre daha uzun sürede olgunlaşan bir özelliğine sahiptir (Atalay, 1994, s. 351). Darının gıda hammaddesi özelliği yanında hayvancılıkta da yem olarak kullanılması, bu ürünün en fazla üretimi yapılan ürünler arasına girmesine neden olmuştur. Tahrir defterleri incelendiğinde bu durum açıkça görülür.

XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında da yaygın üretimi bulunan darının 1531 yılında 672 kile toplam üretimi olup, bunun kıymet karşılığı 8352 akçedir. 1575 yılında ise kaza genelinde toplamda 8 müd ve 376 kile darı hâsılatı gerçekleşirken, kıymet miktarı da 7504 akçe olmuştur. Buna göre kazadaki arpada olduğu gibi darı üretiminde de belli bir gerileme söz konusudur. Bu gerilemede iklim koşulları, afetler veya darı ekiminin azaltılarak yerine buğday, nohut gibi daha çok kazanç getireceği düşünülen ürünlerin ekiminin yapılmasının etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim yüzyılın ilk ve ikinci yarısında darı yetiştirilen yer sayısında değişme olmamış, on adet birimde darı ekimi yüzyılın her iki yarısında varlığını korumuştur. Kıymet bazında 848 akçe ile darı üretiminin yaklaşık %10,15 azaldığı anlaşılmaktadır. 1531 tarihli tahrir defterinde darının 1 kile kıymeti 12 akçe olarak görülürken, 1575 tarihli defterinde ise 1 müd 280 akçe, 1 kile 14 akçe olarak kaydedilmiştir.

2.5. Çeltik

XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında sadece üç köyde çeltik üretimi yapıldığı belirlenmektedir. Bunlar Tok Sayrı, Kızılca Havlı ve Çayır köyleridir. Çeltik; üretimi için bol su gerektiren bir bitkidir. Çeltik üretimiyle bağlantılı olarak Ilıca kazasında da su kayıtları defterlerde görülmekte, nehirler zikredilmektedir. Karacalu (BOA. TD. 165, s. 282; TK. KKA. TD. 115, s. 386 b) ve Çayır (TK. KKA. TD. 115, s. 384 a) nehirlerini burada söyleyebiliriz. Çeltik üretiminde çalışan “Çeltükçü” adıyla (Karagöz, 2004, s. 364) görevliler bulunurdu ki bunlar çeltik üretimi için gerekli suyun temini, tohumların korunup ziraat edilmesi gibi görevleri üstlenmiştir (Barkan, 1943, s. 54). Ayrıca “Küreçiler” kanalların temizlenmesiyle uğraşmıştır (Emecen, 1993, s. 265). Tahrir defterlerinde çeltik hâsılı sadece alınan öşür miktarı ile belirtilmiş, ancak kile veya müd gibi bir ağırlık ölçü birimi yazılmamıştır. Dolayısıyla kazada üretilen çeltik miktarını kilogram cinsinden hesaplamak zor olmakla birlikte, kıymet miktarından kazada genel zirai ekonomik yapı içindeki büyüklüğü konusunda fikir sahibi olabilmeyiz.

Çeltiğin vergisi maktu olarak, yani önceden belirlenen sabit bir rakam üzerinden alınmaktadır (Emecen, 1989, s. 247). XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında gerek 1531 yılında gerekse de 1575'te üretimi yapılan çeltiğin öşür miktarı aynı olup, her iki tarihte de toplamda 4020 akçe olarak gerçekleşmiştir.

3. BAKLIYAT ÜRETİMİ

Çeşitli mikro besinler yanında içeriğinde lif ile nişasta bulunan baklagillerin (Sarıoğlu ve Velioğlu, 2018, s. 491), eskiçağlardan beri varlığı ve insanoğlu tarafından kullanıldığı görülür (Pekşen ve Artık, 2005, s. 110). Baklagiller insanoğlu için protein ihtiyacının karşılanmasında hayvansal protein kaynaklarına en iyi alternatiftir. Hayvansal besinlere nazaran daha ucuz ve nakliye avantajları nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir (Şahin, 2016, s. 1689). Dünyanın birçok bölgesinde yetiştirilebilen baklagillerin yüzlerce türü olmakla birlikte bir kısmının ziraatı yapılmaktadır (Gülümser, 2016, s. 292). XVI. Yüzyılda olduğu gibi baklagillerin, günümüz Türkiye'sinde de tahıllardan sonra en fazla üretimi yapılan ürünler arasında yer aldığını ifade edebiliriz.

3.1. Nohut

XVI. yüzyılda Ilıca kazasında en yaygın yetiştirilen ürünlerden biri nohuttur. Yaklaşık olarak kazadaki yerleşimlerin yarısında üretiminin yapılmaktadır. 1531 yılında müd cinsinden bir üretim değeri defterde bulunmazken, kaza genelinde 430 kile nohut üretimi olduğu bunun kıymet karşılığının da 9000 akçeyi bulduğu belirlenmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında kazanın yerleşim birimlerinin yarısından fazlasında üretimi yapılan nohudun, 1575'te müd miktarının 10, kile miktarının 360 olarak gerçekleştiği, kıymet bazında değerinin de 13440 akçeye ulaştığı belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle kazada nohut üretiminde kıymet bazında 4440 akçeyle, iki katın üzerinde bir artış söz konusudur. Bu da yaklaşık %50 oranında artışa işaret etmektedir. Nohut üretiminde böyle büyük bir artışın olması bu ürüne olan talebin çok fazla yükselmesiyle ilgili olabileceği gibi, verimli bir rekolte dönemi yaşadığını da akla getirmektedir. 1531 tarihli tahrir defterinde, nohudun 1 kilesi 20 akçe olarak görülürken, 1575 tarihli defterde 1 müd 480 akçe, 1 kile ise 24 akçe kıymetindedir. Nohudun bir kilesinin değerindeki artıştan da anlaşılacağı gibi diğer ürünlerde görülen fiyat artışlarının nohutta da gerçekleştiği, enflasyon etkilerinin yansımalarını söyleyebiliriz.

3.2. Mercimek

Mercimek baklagil bitkileri içinde sert hava şartlarına en dayanıklı ürün olup kurak bölgelerde kolaylıkla yetiştirilebilmektedir. Ayrıca yüksek protein içeriği ve uzun süreli depolamaya uygunluğu onun olumlu yönlerindedir. Ancak yoğun iş gücü ve zararlı ot mücadelesi için zor bir uğraş gerektirmesi de olumsuz yönleri arasında sayılabilir (Şahin, 2016, s. 1689). Mercimek XVI. yüzyılda Ilica kazasında üretimi çok az olan bir üründür. Bunda yukarıdaki sebepler etkili olabileceği gibi, iklim koşulları veya talebin de rolü olabileceğini belirtmek gerekir. 1531 yılında toplam mercimek üretimi 5 kile olup bunun kıymet karşılığı 100 akçedir. 1575 yılında ise 10 kile mercimek üretimi olduğu bunun kıymet karşılığının da 240 akçeye ulaştığı görülür. Mercimek üretim oranının kile bazında %100 oranında yükselmesine rağmen, kıymetindeki yükselişin %140 olması fiyatlardaki yükselmeye işaret etmektedir. 1531 tarihli tahrir defterinde mercimeğin, 1 kile kıymeti 20 akçedir. 1575 tarihli defterde ise 1 kilenin 24 akçe kıymetindedir. Bu rakamlarda mercimeğin birim fiyatında yüzyılın ikinci yarısında artış olduğunu açıkça göstermektedir.

3.3. Börülce

Börülce kurağa dayanıklı bir tür olduğundan kurak topraklarda, sulu tarımın yapılamadığı yerlerde yetiştirilebilme özelliğine sahiptir (Ünlü ve Padem, 2005, s. 90). Günümüzde de hala hem taze hem de kurutulmuş olarak Türk mutfağının önemli ürünlerinden biri olan börülcenin bölgede yetiştirilen baklagillerden biri olduğu görülmektedir. Tahrir defterlerinde Ilica kazasında on adet hâsıl kaydında tespit edilen börülcenin 1531 yılında 185 kile üretimi olup bunun kıymet karşılığı da 3700 akçedir. 1575'te ise kaza genelinde 190 kile börülce üretimi karşılığında 4560 akçelik kıymet rakamın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1531 tarihli tahrir defterinde börülcenin 1 kilesi 20, 1575 tarihli defterde ise 24 akçedir. Yüzyılın ikinci yarısında kıymet bazında 860 akçelik artış görülen börülcede, bu oran %23,24'e tekabül etmektedir. XV. Yüzyılda Ilica kazasında börülcenin de bakliyat içinde üretimi artan ürünlerden olduğu tespit edilmektedir.

4. DİĞER

XVI. Yüzyılda bazı ürünlerin Ilica kazasında üretiminin bulunmadığı tespit edilmektedir. Bakla, çavdar, yulaf bunlar arasındadır. Ne 1531 ne de 1575 tarihli defterin Ilica kazasını içeren bölümlerinde bu ürünlere ait kayıtlara rastlanmamaktadır. Bunda diğer ürünlerin daha rantıbil olmasının etkili olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte XVI. yüzyılda Ilica kazasında yaygın bir bağcılık yanında, palamut ile bostan üretimi yapıldığı, meyveciliğin gelişme kaydettiği, incir, badem, armut yanında özellikle yüzyılın ikinci yarısında zeytin, iğde ve nar yetiştiriciliğine başlandığı tespit edilmektedir. Anadolu'da XVI. yüzyılda hububatın ardından sebze ve meyvecilik oldukça yaygındır (Solak, 2008, s. 220). Kazada pamuk, kendir, saz yanında soğanın üretimine de rastlanır. Soğan üretiminde bir miktar azalma söz konusudur. Nitekim 1531'de soğan üretiminin kıymet bedeli 6050 akçe iken, bu rakam 1575 yılında 5870 akçeye gerilemiştir. Ilica kazası dâhilinde üretimi yapılan bitkilerden biri de susamdır. Sanayi bitkileri içinde yer alan yağlı tohumlardan olan susamın kazada 1531 yılında yaklaşık 190 kile üretimi bulunurken bu rakam 1575'te 215 kileye yükselmiştir. Kazada ayrıca kayıtlara geçen ağnam, otlak, kışlak ve duhan vergilerinden bölgede hayvancılık yapıldığı, ayrıca arıcılık faaliyetlerinin de yürütüldüğünü anlamaktayız.

Özellikle hububat ürünlerinin una dönüştürülmesi için değirmene ihtiyaç duyulmaktadır. Hububat ile doğrudan ilgisi bulunması nedeniyle XVI. yüzyılda Ilica kazasında yer alan değirmenlere de kısaca değinmek yararlı olacaktır. Tahrir defterlerinde su değirmeni için "Asiyab" tabirinin kullanıldığı görülür (Devellioğlu, 1996, s. 44). Yüzyıllar boyunca Anadolu'nun birçok bölgesinde su değirmenleri özellikle hububat ürünlerinin öğütülmesinde etkin olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde değirmenlerin yerini fabrikaların alması ancak XIX. yüzyıl sonlarında olacaktır (Eldem, 1994, s. 83,84). Ancak Türk toplumu su değirmenlerinden hiçbir zaman tamamen vazgeçmemiştir. Nitekim günümüzde Saruhan bölgesi kırsalında, mesela Demirci ilçesinde su değirmenlerinin bir kısmı hala aktif olarak varlığını sürdürmekte ve un üretmeye devam etmektedir (Adamaz, 2012, s. 515). XVI. Yüzyılda Ilica kazasında hububatı öğütmek için gerekli olan değirmenler (Asiyab) iki köyde tespit edilmiş olup bunlar Sufiler ve Terzilü köyleridir. Sufiler köyünde değirmen sayısı 3 adettir. Bu değirmenlerden biri 2 bab (taş), diğer ikisi ise 1'er bab'dan meydana gelmektedir. 2 bab olan yılın dokuz ayı çalışırken, diğerlerinin biri sekiz ay, öteki de yıl boyu faal durumdadır. Bu çalışma sürelerinin belirlenmesinde akarsuların yıllık akma süreleri ve debileri önemli rol oynamaktadır. Terzilü köyünde ise 2 adet değirmen olup, birinin dört taşı yıl boyunca çalışırken, diğerinin beş adet taşı bulunmakta ve yılın sadece altı ayı faaliyetini sürdürmektedir. Sufiler köyündeki toplam dört taşı

olan 3 adet değirmenin yıllık vergisi 190 akçe iken, Terzilü köyünde toplamda 9 taşı bulunan 2 adet değirmenin vergisi 390 akçedir. 1531 ve 1575 yılında değirmenlerin taş sayısında veya vergi gelirlerinde bir değişiklik olmamıştır.

Reaya ürettiği ürünlerin vergisini ödedikten ve ihtiyacını ayırdıktan sonra ürettiği ürünü nakde çevirmek veya diğer ihtiyaç duyduğu ürünleri, malzemeleri temin edebilmek için mahsulünü pazarda satmak durumundaydı (Pamuk, 2005, s. 39). Bu sebeple bölge tarımı içinde dolaylı da olsa pazar önem arz etmektedir. Ilıca kazasının merkezi konumunda olan Ulgamlu'da bir pazar bulunmaktadır (BOA. TD. 165, s. 276; TK. KKA. TD. 115, s. 384 a). Kazadaki nüfusun gerek elindeki malı satmak, gerekse ihtiyacı olan malları temin etmek amacıyla bu pazarı kullandığı ve yukarıda da zikredilen zirai ürünlerin değişim noktası olmasından hareketle pazarın, bölge ekonomisinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğunu ifade edebiliriz.

5. KAZA'NIN DIRLİK GELİRLERİ İÇİNDE HUBUBAT ve BAKLIYAT PAYLARI

Hububat ve bakliyat üretiminin Kaza ekonomisi içindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bölgedeki timar sistemi rakamlarına da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. 1531 yılında kazanın dirlik gelirleri toplamı 201532 akçedir. Bu rakam 1575 yılında 15433 akçe gerileyerek 216099 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu da %6,6 oranına karşılık gelmektedir. Bunda Ilıca kazası yerleşim birimlerinin yüzyılın ikinci yarısında azalmasının etkili olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte çalışmaya konu olan Ilıca kazasında üretilen hububat ve baklagillerin öşür oranları yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Kaza dirlik gelirleri içinde %50'nin üzerinde paya sahiptir. Nitekim 1531'de %52,16 olarak gerçekleşen rakam, 1575 yılında %54,98 oranına yükselmiştir. Köy sayısının azalmasına rağmen kazada üretilen hububat ve baklagillerin dirlik gelirleri içindeki payında az da olsa bir artış göze çarpmaktadır. Bunda kaza genel nüfusunun artması yanında, küresel ölçekli nüfus artışları sonucunda hububat ve bakliyat ürünlerine olan talebin yükselmesinin etkili olduğu ifade edilebilir. Köy sayısının azalmasının sebebi de bölgede meydana gelen sel, deprem, toprak kayması gibi doğal felakete bağlı olabileceği gibi, salgın hastalık, arazi verimsizliği veya yetersizliği gibi etkenlere de bağlı olarak köylerin terk edilmesiyle gerçekleştiği düşünülebilir. Hububat ve bakliyat ürünlerinin ürün bazında öşür ve kıymet bedelleri ile Kazanın timar sistemi içindeki toplam geliri içindeki payları aşağıda Tablo I ve Tablo II'de verilmiştir.

6. SONUÇ

Eskiçağlardan beri yerleşimlere sahne olan, Batı Anadolu bölgesinde yer alan, Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine giren ve Osmanlı Devleti döneminde kaza statüsü kazanan Ilıca, yüzyıllardır Türklerin zirai faaliyet yürüttüğü bir alan olmuştur. Günümüzde özellikle pandemi ve savaşlar sebebiyle gıda ürünlerinin önemi tüm Dünyada bir kez daha ciddi şekilde anlaşılmuş, tarım alanları daha da değer kazanmıştır. Bazı ürünlerin zaman içinde üretimlerinde düşmeler görülürken, bazılarında artış bulunmasının nedenleri aşağı yukarı belirlenebilmektedir. Günümüzde daha da değerli hala gelmiş olan tarımsal ürünlerin üretiminin sürekli olarak artırılması veya üretiminin gerilememesi adına, geçmişte tarımı olumsuz etkilediği belirlenen sebepler için tedbirler alınması insanoğlu için büyük önem arz etmektedir. İlgili yöneticilerin bu tespitleri inceleyip gereken adımları atması tarımsal verimliliğin gelişmesi için önemli bir fırsattır. Ilıca kazasında Osmanlı Devleti ve Toplumunun ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünler yetiştirilerek ülkenin bilhassa ekonomik yapısına katkı sağlanmıştır. Ilıca bugün her ne kadar Osmanlı Devleti dönemindeki kaza statüsünü kaybetmiş olsa da sahip olduğu coğrafyadaki zirai faaliyetler geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Çalışmayla bölgenin XVI. yüzyıldaki ekonomik yapısı içinde ağırlıklı yer tutan hububat ve bakliyat üretimi ve yüzyıl içindeki gelişimi ortaya konulmuş böylece dönemin gerek Saruhan Sancağı ve gerekse Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısının aydınlatılmasına bir derece katkı sağlanmaya çalışılmıştır. XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında birçok tarım ürünü yetiştirilmekle birlikte hububat ile bakliyat üretimi bölgede ön sıralarda yer bulur. Bu ürünlerin halkın temel gıda maddelerini oluşturması ön plana çıkmalarında etkili olmuştur. Mesela ekmek buna örnek olarak verilebilir. İlk sırada buğday ve ardından arpa görülür. Burçak, darı, çeltik, mercimek, nohut, börülce üretimi de ağırlıklı olarak yapılmıştır. Kazada genel olarak zirai ürünlerin yüzyılın ikinci yarısında üretimi artarken, arpa ve darı üretiminde gerileme gözlenmiştir. Bunda da arz-talep dengesi veya coğrafi sebeplerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim zaman zaman bazı tarımsal ürünlerde talep artarken, bazılarında ise düşmektedir. Bazen de yağış azlığı, tabii afetler, siyasal veya toplumsal olaylar üretim üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere sahiptir. Bu sebeplere bağlı olarak yüzyılın ikinci yarısında tüm ürünlerin fiyatlarında da artış olduğu tespit edilmektedir. XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında kile

kıymet bedelleri göz önüne alındığında buğday, nohut, börülce ve mercimeğin, arpa, burçak ve darıdan daha değerli olduğu anlaşılır. Bunda da toplum ihtiyaçları ve kullanım alanlarının genişliğinin rolü yadırganamaz. XVI. Yüzyılda Ilıca kazası genelinde üretim artışlarının bölge için olumlu olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, ürünlerin kıymet bedelleri yanında, bölgedeki nüfus artışının ve ortaya çıkan enflasyonun Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, Ilıca kazası bölgesinde de sosyal ve ekonomik sıkıntılara zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen bir takım coğrafi, iklimsel ve sosyal olumsuzlukların devlet ve toplumunu sarstığı muhakkaktır.

Kazada bağıcılığın geliştiği de gözlenmektedir. Nitekim günümüzde de bölge üzüm bağlarının oldukça yaygın olduğu bir yerdir. Meyveciliğin ilerleme kaydettiği Ilıca arazisinde, XVI. yüzyılın ikinci yarısında zeytin, iğde ve nar üretimi de başlamıştır. Pamuk üretiminin yaygın olduğu bölge, XVI. yüzyıldaki bu parlak durumunu günümüzde kaybetmiştir. Gerek hububat ve baklagiller gerekse de zikrettiğimiz diğer ürünlerin bölgedeki durumuna bakılarak, günümüzde daha da önemli hale gelmiş olan tarımla ilgili planlamalar yapılarak, pamuk, susam gibi sanayi bitkileri yanında, çeltik üretiminin bölgede geliştirilmesi yolunda adımlar atılabileceğini de ifade etmekte fayda bulunmaktadır. XVI. Yüzyılda Ilıca kazasında üretilen hububat için önem arz eden su değirmenlerinin yaygın olmamakla birlikte iki adet köyde bulunduğu ve bunların akarsuyun durumuna göre yılın belli aylarında veya yıl boyu çalıştığı tespit edilmektedir. Bölge halkının ürettiği ürünlerin değişim merkezi olarak kullanılabileceği bir pazarın kaza merkezi olan Ulgamlı'da bulunduğu da tahrir defterlerinde tespit edilmektedir. Bu Pazar, bir değişim noktası özelliği ile bölgenin tarım ekonomisinin adeta merkezi konumunda olmuştur.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Tahrir Defteri (TD): No:165.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA) Tahrir Defteri (TD): No:115.

Adamaz, K. (2012). *XVI. Yüzyılda demirci kazası*. Yayınlanmamış doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Adamaz, K. (2019). *Ilıca Kazası Yerleşmeleri (XVI. Yüzyıl)*, K. Adamaz-B. Elbir, (Ed.) *Göbeklitepe'den Endüstri 4,0'a Dil Edebiyat ve Tarih Çalışmaları* içinde (s.45-57). Ankara: Ekin Yayınevi.

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559), C.1-2*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Akurgal, E. (2000). *Anadolu Kültür Tarihi* (10. Baskı). Ankara: Tübitak Yayını.

Arıkan, Z. (1998). *XV- XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*. İzmir: EÜ. Edebiyat Fakültesi Yayını.

Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası* (4. Baskı). İzmir: EÜ. Yayını.

Atalay, İ. (2005). *Beşerî ve Ekonomik Coğrafya* (4. Baskı). İzmir: META Basım Matbaası.

Ayaşan, T. (2010). *Burçağın (Vicia ervilia L.) Hayvan Beslemede Kullanılması*. *Kafkas Ü. Veterinerlik Fak. Dergisi*, 16 (1), 167-171.

Aysan, M. A. (2018). *Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Enflasyon*. *Accounting and Financial History Research Journal*, (14), 92-123.

Barkan, Ö. L. (1943). *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esaslar I Kanunlar*. İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayını.

Batmaz, E. Ş. (2004). *XV-XVI. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi*. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 (36), 35-41.

Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bşk. Yayını.

Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I* (Çev., M. Ali Kılıçbay). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Braudel, F. (1993). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları*, I. Mehmet (Çev., M. Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.

Çaçan, E. ve Kökten, K. (2019). *Tahıl Türlerinin Kaba Yem Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. *Ege Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 56 (2), 221-229.

- Çerçi, F. (2000). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü'l – Ahbar'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri C. I.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Demir, M. (2022). 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ziraî Üretimi Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Değerlendirme. *SUTAD* (55), 297-325.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat* (13. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik* (2. Baskı). Ankara: TTK. Yayını.
- Emecen, F. M. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: TTK. Yayını.
- Emecen, F. M. (1993). Çeltik. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.8, ss.265-266). İstanbul: TDV. Yayını.
- Ertürk, V. (2011). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Ziraî Yapı ve Köylülerin Geçim Durumları Hakkında Bir Değerlendirme: Akşehir Örneği. *Turkish Studies*, 6 (4), 523-537.
- Faroqhi, S. (1976). Anadolu'nun İskânı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu. *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler*, 289-302.
- Grohman, A. (1988), Öşür. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.9, ss.482-485). İstanbul: MEB. Yayını.
- Genç, S. (2005). *XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında karesi sancağında hububat üretimi ticareti ve istanbulun iaşesine katkısı*. Yayınlanmamış Y. lisans tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İÜ. İktisat Fakültesi Yayını.
- Gülümser, A. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Yemeklik Dane Baklagillerin Durumu. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, (25), 292-298.
- Gürkan, G. (1985). Osmanlı İmparatorluğunda 16. Yüzyıl Enflasyonu. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (1), 37-50.
- Gürkan, E. S. (2011). Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti. Haydar Çoruh; M. Yaşar Ertaş; M. Ziya Köse (Ed.), *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası* içinde (s.11-50). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hinz, W. (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri* (Çev., Acar Sevim). İstanbul: MÜ. Edb. Fak. Yayını.
- İnalçık, H. (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid* (2. Baskı). Ankara: TTK. Yayını.
- Kallek, C. (2002). Kile. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.25, ss. 568-571). İstanbul: TDV. Yayını.
- Kallek, C. (2006). Müd. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.38, ss. 457-459). İstanbul: TDV. Yayını.
- Karaboğa, D. V. (2011). XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Hububat ve Bakliyat Üretimi ve Umumi Dağılımları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (17), 9-26.
- Karaboğa, D. V. (2012). Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarıma Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (6), 313-327.
- Karagöz, M. (2004). Filibe Kazası Rüşum Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatar Pazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati. *Fırat Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 361-377.
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı'da Toplum Yapısı*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Kösoğlu, N. (1990). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Yayını.
- Orbay, K. (2017). Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Üretkenlik Üzerine Tetkikat ve Notlar. *Belleten*, 81 (297), 787-856.
- Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I* (2. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özdeğer, M. (2011). Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Üzerine Devletin Himaye Edici Müdahalesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 51 (1), 25-47.

- Öztürk, T. (2002). Osmanlıda Narh Sistemi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c.10, ss. 861-871). Ankara: Yeni Türkiye Yayını.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü C.3. İstanbul: MEB. Yayını.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayını.
- Pekşen, E. ve Artık, C. (2005). Antibesinsel Maddeler ve Yemeklik Tane Baklagillerin Besleyici Değerleri. *OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 110-120.
- Sander, O. (1992). *Siyasi Tarih İlkçağlardan – 1918'e* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarioğlu, G. ve Velioğlu, Y. S. (2018). Baklagillerin Bileşimi. *Akademik Gıda*, 16 (4), 483-496.
- Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi. *SÜ. Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (24), 217-251.
- Şahin, G. (2016). 2016 Uluslararası Bakliyat Yılı Hasebiyle Türkiye'de Mercimek (Lens culinaris Medik) Yetiştiriciliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4), 1665-1696.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (4. Baskı). Ankara: TTK. Yayını.
- Ünlü, H. ve Padem, H. (2005). Börülce (Vigna unguiculata (L.) Walp.) Çeşitlerinde Farklı Ekim Zamanlarında Sulu ve Kurak Koşullarda Verim ve Kalite Özelliklerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), 83-91.
- Yılmaz, S. (2020). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Karaborsacılık ve Kaçakçılık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 519-534.
- Yiğit, İ. ve Yücedağ, C. (2020). XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Tarımsal Ürün Çeşitliliği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25 (43), 209-236.

EKLER

Tablo 1. XVI. Yüzyılda Ilıca Kazasında Hububat ve Bakliyat Üretiminde Tespit Edilen Öşür Miktarları

	Cinsi	1531			1575			Artış	
		Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Kıymet	%
1	Buğday	147,5	7	58780	162	3	73512	14732	25,06
2	Arpa	150	19	37548	123	14,5	34643	(-) 2905	(-) 7,73
3	Burçak	5	135,5	2860	8	87	3914	1054	36,85
4	Erzen (Darı)	-	84	1044	1	47	938	(-) 106	(-) 10,15
5	Çeltik	-	-	4020	-	-	4020	-	-
6	Nohut	-	43	572	1	36	1344	772	134,96
7	Mercimek	-	0,5	10	-	1	24	14	140
8	Börülce	-	18,5	370	-	19	456	86	23,24

Tablo 2. XVI. Yüzyılda Ilıca Kazası Öşür Gelirlerinin Tımar Sistemindeki Payları

	Cinsi	1531		1575	
		Öşür Miktarı (Akçe)	Pay (%)	Öşür Miktarı (Akçe)	Pay (%)
1	Buğday	58780	29,16	73512	34,01
2	Arpa	37548	18,63	34643	16,03
3	Burçak	2860	1,41	3914	1,81
4	Darı	1044	0,51	938	0,43
5	Çeltik	4020	1,99	4020	1,86
6	Nohut	900	0,44	1344	0,62
7	Mercimek	10	0,004	24	0,01
8	Börülce	370	0,18	456	0,21
	Toplam	105532	52,37	633435	54,98

Tablo 3. 1531 Yılında Ilıca Kazası Dirlik Gelirleri

	Yer	Dirlik	Miktar
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	Has	56034
2	Bağ Havlısı		
3	Hoca Beglü		
4	Meleklü	“	5825
5	Terzilü nd. ¹ Karacalu	“	28853
6	Çayır	“	30190
7	Çobnd. Tok Sayrı	“	8749
8	Dal Beğind. Uzun Ali	Zeamet	4483
9	Yenice		
10	Bozca Atlu	Timar	5193
11	Kara Sevinçlü		
12	Yenicelü	“	5110,5
13	Sufiler	“	3700
14	Yaramışlu	“	5682,5
15	Karaköy	“	5787
16	Kara Ali	Timar	4531,5
17	Bayındır Şeyhlünd. Kara Ayıdlu	“	5685
18	Gök Kaya	“	1838
19	Hoca Ömerlü	“	6871
20	Büyük Kefine	“	5970,5
21	Enceklü	Timar	1715
22	Kuruca Dere nd. Bulduklu	“	3924
23	Nısf Kızılca nd. Akça Pınar		
24	Kızılca Havlı nd. Cemellü	Timar	7237
25	Atı Yavuzca	Timar	3104
26	Küçük Kefine	“	1049
	Toplam	-	201532

Tablo 4. 1575 Yılında Ilıca Kazası Dirlik Gelirleri

	Yer	Dirlik	Miktar
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	Has.	60234
2	Bağ Havlısı		
3	Hoca Beglü		
4	Tok Sayrı nd.Çob	“	8749
5	Meleklü	“	5825
6	Çayır	“	30190
7	Dal Beğind. Uzun Ali	Zeamet	4500
8	Sufiler	“	4000
9	Terzilünd. Karacalu	“	35000
10	Kara Ayıdlund. Bayındır Şeyhlü	“	9500
11	Yaramışlu	“	5682
12	Karaköy	“	7500
13	Kızılca Havlı nd. Cemellü	“	9000
14	Atı Yavuzca	“	4000
15	Cengi nd. Küçük Kefine	“	1500
16	Kuruca Dere nd. Bulduklu	“	5096
17	Kızılca Hatun nd. Akça pınar		
18	Yenicelü	“	5110
19	Bozca Atlu	Timar	9199
20	Kara Seviçlü		
21	Büyük Kefine	“	7499
22	Gök Kaya	“	1800
23	Enceklü	“	1715
	Toplam	-	216099

¹ “nd”: Nam-ı Diğer’in kısaltmasıdır.

Tablo 5. 1531 Yılında Ilıca Kazasında Buğday – Arpa – Burçak -Çeltik Öşür Miktarları

	Yer	Buğday			Arpa			Burçak			Çeltik
		Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Kıymet
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	30	-	12000	34	-	8160	2	-	480	-
2	Bağ Havlısı										
3	Hoca Beglü										
4	Bozca Atlu	5	-	2000	3	-	720	-	10	200	-
5	Kara Sevinçlü										
6	Yenicelü	2,5	-	1000	5	-	1200	-	4	64	-
7	Sufiler	2,5	-	1000	4	7	1044	-	-	-	-
8	Yaramışlu	3,5	-	1040	5	-	1200	-	6	82	-
9	Karaköy	4	-	1600	6	-	1440	-	15	108	-
10	Meleklü	2,5	-	1000	4	-	960	-	-	-	-
11	Kara Ali	3	-	1200	3	-	720	-	4	48	-
12	Bayındır Şeyhlü nd. Kara Ayıdılu	4,5	-	1800	3,5	-	840	-	2	24	-
13	Gök Kaya	1,5	-	600	1,5	-	360	-	2,5	30	-
14	Hoca Ömerlü	7	-	2800	5	-	1200	-	2	24	-
15	Büyük Kefine	5	-	2000	6	-	1440	-	4	48	-
16	Terzilü nd. Karacalu	20	-	8000	10,5	-	3840	-	15	180	-
17	Çayır	22	-	8800	35	-	8400	-	20	240	3000
18	Enceklü	2,5	-	1000	-	12	144	-	9	108	-
19	Kuruca Dere nd. Bulduklü	5,5	-	2200	2,5	-	600	-	2	24	-
20	Nısf Kızılca nd. Akça Pınar										
21	Dal Beği nd. Uzun Ali	5	-	2000	3	-	720	-	10	120	-
22	Yenice										
23	Kızılca Havlı nd. Cemellü	5,5	-	2200	5	-	1200	-	30	360	1000
24	Çob nd. Tok Sayrı	13	-	5200	8	-	1920	1,5	-	360	20
25	Atı Yavuzca	3	7	1340	6	-	1440	1,5	-	360	-
26	Küçük Kefine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam		147,5	7	58780	150	19	37548	5	135,5	2860	4020

Tablo 6. 1531 Yılında Ilıca Kazasında Darı - Nohut - Mercimek - Börülce Öşür Miktarları

	Yer	Darı			Nohut			Mercimek			Börülce		
		Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	-	10	120	-	16	320	-	0,5	10	-	1	20
2	Bağ Havlısı												
3	Hoca Beglü												
4	Bozca Atlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Kara Sevinçlü												
6	Yenicelü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Sufiler	-	7	84	-	-	-	-	-	-	-	1	20
8	Yaramışlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Karaköy	-	5	60	-	-	-	-	-	-	-	1,5	30
10	Meleklü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	30
11	Kara Ali	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	60
12	Bayındır Şeyhlü nd. Kara Ayıdılu	-	2	24	-	1,5	30	-	-	-	-	1,5	30
13	Gök Kaya	-	-	-	-	2,5	50	-	-	-	-	3	60
14	Hoca Ömerlü	-	-	-	-	1,5	30	-	-	-	-	2,5	50
15	Büyük Kefine	-	2	24	-	1,5	30	-	-	-	-	-	-
16	Terzilü nd. Karacalu	-	15	120	-	6	120	-	-	-	-	-	-
17	Çayır	-	3	36	-	5	100	-	-	-	-	-	-
18	Enceklü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Kuruca Dere nd. Bulduklü	-	-	-	-	2	40	-	-	-	-	1	20
20	Nısf Kızılca nd. Akça Pınar												
21	Dal Beği nd. Uzun Ali	-	-	-	-	1,5	30	-	-	-	-	-	-
22	Yenice												
23	Kızılca Havlı nd. Cemellü	-	30	360	-	4,5	90	-	-	-	-	2,5	50
24	Çob nd. Tok Sayrı	-	10	120	-	1	20	-	-	-	-	-	-
25	Atı Yavuzca	-	8	96	-	2	40	-	-	-	-	-	-
26	Küçük Kefine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam		-	84	1044	-	43	900	-	0,5	10	-	18,5	370

Tablo 7. 1575 Yılında Ilıca Kazasında Buğday – Arpa – Burçak -Çeltik Öşür Miktarları

	Yer	Buğday			Arpa			Burçak			Çeltik
		Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Kıymet
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	45	-	21600	10	-	2800	2	15	770	-
2	Bağ Havlısı										
3	Hoca Beglü										
4	Tok Sayrı nd.Çob	10	-	4800	6	-	1680	1	2	308	20
5	Meleklü	2,5	-	1200	4	-	1120	-	-	-	-
6	Çayır	20	-	9600	30	-	8400	1	-	280	3000
7	Dal Beğind. Uzun Ali	3	-	1440	2	-	560	-	5	70	-
8	Sufiler	3	-	1440	4	-	1120	-	4	56	-
9	Terzilü. Karacalu	25	-	12000	15	-	4200	1,5	-	420	-
10	Kara Ayıdlund. Bayındır Şeyhlü	8	-	3840	7	-	1960	-	5	70	-
11	Yaramışlu	1	-	480	4	-	1120	-	10	140	-
12	Karaköy	5	-	2400	8	-	2240	1	-	280	-
13	Kızılca Havlı nd. Cemellü	8	-	3840	7	-	1960	1,5	-	420	1000
14	Atı Yavuzca	3	-	1440	3	-	840	-	13	182	-
15	Cengi nd. Küçük Kefine	1,5	-	720	1,5	-	420	-	2	28	-
16	Kuruca Dere nd. Bulduklu	5	3	2472	3	-	840	-	3	42	-
17	Kızılca Hatun nd. Akça pınar										
18	Yenicelü	2	-	960	3	2,5	875	-	-	64	-
19	Bozca Atlu	10	-	480	6	-	1680	-	15	210	-
20	Kara Seviçlü										
21	Büyük Kefine										
22	Gök Kaya	1	-	480	1,5	-	420	-	2	28	-
23	Enceklü	2	-	960	-	12	168	-	7	98	-
	Toplam	162	3	73512	123	14,5	34643	8	87	3914	4020

Tablo 8. 1575 Yılında Ilıca Kazasında Darı-Nohut-Mercimek-Börülce Öşür Miktarları

	Yer	Darı			Nohut			Mercimek			Börülce		
		Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet	Müd	Kile	Kıymet
1	Nefs-i Ulgamlu ve Konuşlu	-	10	140	1	-	480	-	1	24	-	1,5	36
2	Bağ Havlısı												
3	Hoca Beglü												
4	Tok Sayrı nd. Çob	-	10	140	-	1	24	-	-	-	-	-	-
5	Meleklü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	36
6	Çayır	-	3	42	-	5	120	-	-	-	-	-	-
7	Dal Beğind. Uzun Ali	-	-	-	-	1	24	-	-	-	-	-	-
8	Sufiler	-	3	42	-	1	24	-	-	-	-	1	24
9	Terzilü nd. Karacalu	1	-	280	-	10	240	-	-	-	-	2	48
10	Kara Ayıdlu nd. Bayındır Şeyhlü	-	5	70	-	2	48	-	-	-	-	2	48
11	Yaramışlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Karaköy	-	5	70	-	3	72	-	-	-	-	2	48
13	Kızılca Havlı nd. Cemellü	-	3	42	-	5	120	-	-	-	-	3	72
14	Atı Yavuzca	-	5	70	-	1	24	-	-	-	-	-	-
15	Cengi nd. Küçük Kefine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Kuruca Dere nd. Bulduklu	-	-	-	-	2	48	-	-	-	-	1	24
17	Kızılca Hatun nd. Akçapınar												
18	Yenicelü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Bozca Atlu	-	-	-	-	2	48	-	-	-	-	4	96
20	Kara Seviçlü												
21	Büyük Kefine												
22	Gök Kaya	-	3	42	-	1,5	36	-	-	-	-	-	-
23	Enceklü	-	-	-	-	1,5	36	-	-	-	-	1	24
	Toplam	1	47	938	1	36	1344	-	1	24	-	19	456

Tablo 9. Ilıca Kazasında Tespit Edilen Hububat ve Bakliyat Ürünlerinin Kıymet Bedelleri

Ürün	1531		1575		
	Müd	Kile	Müd	Kile	
1	Buğday	400	20	480	24
2	Arpa	240	12	280	14
3	Burçak	240	12	280	14
4	Darı	-	12	240	14
5	Nohut	-	20	480	24
6	Börülce	-	20	-	24
7	Mercimek	-	20	-	24